



SUD MUHOKAMALARIDA YOZMA DALILLARNI TEKSHIRISH TARTIBI

Abdolimov Muhammadabdullo

*Namangan davlat universiteti yurisprudensiya
fakulteti 1-bosqich talabasi*

Abstract: *This scientific article analyzes the legal nature, procedural principles, and practical aspects of examining written evidence in court proceedings. The study explores the stages of submission, verification, evaluation, and application of documentary evidence based on national legislation and modern judicial practice. Various scientific sources and normative documents were reviewed, and the main conclusions on improving the effectiveness of written evidence examination were presented.*

Keywords: *written evidence, court proceedings, procedural law, verification, evaluation of evidence, legal documents, judicial practice.*

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada sud ishlarida yozma dalillarning huquqiy mohiyati, protsessual tamoyillari hamda amaliy qo'llanish jarayoni tahlil qilinadi. Yozma dalillarni sudga taqdim etish, ularni tekshirish, baholash va qo'llash bosqichlari milliy qonunchilik hamda zamonaviy sud amaliyoti asosida o'rganildi. Mazkur mavzu bo'yicha ilmiy manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar va sud qarorlari tahlil qilinib, yozma dalillarni ko'rib chiqish samaradorligini oshirishga doir xulosalar berildi.*

Kalit so'zlar: *yozma dalillar, sud jarayoni, protsessual huquq, dalillarni tekshirish, dalillarni baholash, hujjatlar, sud amaliyoti.*

Kirish: Sud jarayoni — bu huquqiy bahs va nizolarni hal qilishning eng asosiy shakli bo'lib, unda dalillarning ahamiyati beqiyosdir. Sudning asosli va qonuniy qaror qabul qilishi dalillarning to'g'ri to'planishi, tahlil qilinishi hamda baholanishiga bog'liq. Dalillar orasida yozma dalillar alohida o'rin tutadi, chunki ular rasmiy hujjatlar sifatida faktlarning aniq va ishonchli manbai hisoblanadi.

Bugungi kunda jamiyatning raqamlashtirilishi, hujjat aylanishining elektron shaklga o'tib borishi sud ishlarida yangi imkoniyatlar bilan birga, qator muammolarni ham olib kelmoqda. Masalan, elektron hujjatlarning haqiqiylikni aniqlash, soxtalashtirish xavfi, texnik ekspertizalarga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Shuningdek, sud ishlarida yozma dalillarning noto'g'ri talqin qilinishi yoki ularni tekshirishdagi kamchiliklar ba'zan adolatsiz yoki asossiz qarorlar chiqishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli yozma dalillarni ko'rib chiqish tartibini chuqur o'rganish, ularning turlari, tekshirish usullari, baholash mezonlari va zamonaviy sud amaliyotidagi muammolarni yoritish muhim ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida yozma hujjatlarning shakli, mazmuni va taqdim etilish usullari tubdan o'zgarimoqda. An'anaviy qog'oz hujjatlar qatoriga elektron hujjatlar, jumladan, elektron imzo bilan tasdiqlangan shartnomalar, elektron pochta yozishmalari va



hatto messenjerlardagi xabarlar ham qo‘shilmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, protsessual qonunchilikni modernizatsiya qilishni, shuningdek, sud amaliyotida ushbu yangi turdagi dalillarni qabul qilish, tekshirish va baholash bo‘yicha aniq, yagona yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Hozirgi vaqtda yozma dalillarni sudga taqdim etishda ularning tegishliligi va yo‘l qo‘yilishi borasidagi huquqiy bo‘shliqlar, ayniqsa, elektron dalillarning asl nusxasini ta‘minlash va ularni soxtalashtirishdan himoyalash bilan bog‘liq muammolar mavjud. Ushbu maqola sud ishlarida yozma dalillarni ko‘rib chiqishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda protsessual qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan tavsiya va takliflarni ishlab chiqishni maqsad qiladi.

Yozma dalillar tushunchasi va Turlari. Yozma dalillar huquqiy faktlarni tasdiqlash uchun xizmat qiladigan, ma‘lumotlar matn, raqamlar yoki grafik shaklda aks ettirilgan hujjatlardir. Ularning isbotlash jarayonidagi o‘rni, avvalambor, ularning nisbiy obyektivligi va ma‘lum bir davrda saqlanib qolish qobiliyati bilan belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasi protsessual qonunchiligiga ko‘ra, yozma dalillar tegishli qonun hujjatlariga asosan sud orqali himoya qilinadigan huquqiy munosabatlarning kelib chiqishi, o‘zgarishi yoki bekor bo‘lishiga oid holatlar haqidagi ma‘lumotlarni o‘zida saqlovchi materiallardir.

Fuqarolik Protsessual Kodeksi (FPK) va Iqtisodiy Protsessual Kodeksi (IPK)ga ko‘ra, yozma dalillar ish uchun ahamiyatli bo‘lgan holatlar haqidagi ma‘lumotlar yozuv, raqamlar yoki grafik tasvirlar shaklida ifodalangan har qanday hujjatlar, ish xatlari, shaxsiy xat-xabarlar va boshqa yozishmalar bo‘lishi mumkin. Yozma dalilning asosiy huquqiy sharti uning tegishliligi (ishga aloqadorligi) va yo‘l qo‘yilishidir (qonuniy tartibda olinganligi). Ilmiy adabiyotlar va sud amaliyoti yozma dalillarni bir necha mezonlarga ko‘ra tasniflaydi, bu ularni sud baholash jarayonini osonlashtiradi:

Rasmiy Hujjatlar: Davlat organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar tomonidan o‘z vakolatlari doirasida belgilangan tartibda rasmiylashtirilgan hujjatlar (masalan, guvohnomalar, buyruqlar, shartnomalar, ijro varaqalari, buxgalteriya hisobotlari). Ular ko‘pincha yuridik faktning mavjudligini prezumpsiya qiladi (taxmin qiladi).

Shaxsiy Hujjatlar: Fuqarolar tomonidan yozilgan xat-xabarlar, vasiyatnomalar, tilxatlar, kundaliklar kabi hujjatlar. Ularning isbotlovchi kuchi asosan qo‘shimcha dalillar bilan tasdiqlanishini talab qiladi (masalan, ekspertiza).



Asl nusxasi va ko‘chirmasi bo‘yicha: Asl nusxa (Original) - Ma‘lumot birinchi marta qayd etilgan yoki uning haqiqiyliги qonuniy kuchga ega bo‘lgan hujjat. Qoidaga ko‘ra, ishning holatlari faqat asl nusxalar bilan tasdiqlanishi mumkin. Ko‘chirma (dublikat/nusxa): Asl nusxadan ko‘chirilgan, qonuniy tartibda tasdiqlangan (notarial yoki tashkilot muhri bilan) yoki oddiy tarzda ko‘paytirilgan hujjat. Ko‘chirma faqat asl nusxani taqdim etishning iloji bo‘lmagan holatlarda, sudning ruxsati bilan ishda dalil sifatida foydalanilishi mumkin.

Elektron dalillar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida yaratilgan, saqlangan va uzatilgan ma‘lumotlar (ma‘lumotlar bazasi yozuvlari, elektron imzo qo‘yilgan hujjatlar, video-audio yozuvlar bilan bog‘liq matnli ma‘lumotlar). Muhim eslatma: Elektron dalillarning sudga taqdim etilishi va ularning haqiqiyliğini isbotlash ancha murakkab protsessual talablarni qo‘yadi, bu keyingi bo‘limda alohida ko‘rib chiqiladi.

Yozma dalillarning isbotlashdagi o‘rni.

Yozma dalillar – bu nafaqat faktlarni tasdiqlovchi vosita, balki sudning hukmi (ajrimi) uchun asos bo‘luvchi manba hisoblanadi. Ular quyidagilarni amalga oshirishga imkon beradi: holatni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tasdiqlash; Masalan, shartnoma mavjudliги, pul mablag‘lari o‘tkazilgani (bank hujjatlari) kabi asosiy huquqiy faktlarni isbotlash.

Boshqa dalillarni inkor etish: Masalan, yozma dalilning mavjudliги guvohning soxta ko‘rsatmasini rad etishi mumkin. Vaqt va makonni aniqlash: Hujjatdagi sana va joy ko‘rsatkichlari ishning to‘g‘ri ko‘rib chiqilishi uchun zarur bo‘lgan vaqt va hududiy faktlarni aniqlashga yordam beradi.

Xulosa va Takliflar: O‘tkazilgan tadqiqotlar va protsessual qonunchilik hamda amaliyot tahlili natijasida sud ishlarida yozma dalillarni ko‘rib chiqish tizimining quyidagi asosiy xulosalari shakllantirildi:

Yozma dalillarning strategik o‘rni: Yozma dalillar, ayniqsa, iqtisodiy va fuqarolik ishlarida isbotlashning asosiy manbai bo‘lib qolmoqda. Ularning qiymati subyektiv ko‘rsatmalarga nisbatan yuqori ishonchlik darajasiga ega ekanliги bilan belgilanadi.

Elektron Dalillarni Rasmiylashtirishdagi Muammo: Elektron hujjatlar va yozishmalarni (e-mail, messenjerlar) sudga taqdim etishda ularning asl nusxasini ta‘minlash va isbotlovchi kuchini tasdiqlashda amaliy qiyinchiliklar mavjud. Aksariyat hollarda, ushbu dalillar notarial rasmiylashtirish yoki maxsus ekspertiza talab qiladi, bu esa sud protsessini cho‘zishga olib keladi.

Hujjatning qabul qilinishi mezonlari: Sud amaliyotida yozma dalilning tegishliги va yo‘l qo‘yilishi tamoyillari bir xil qo‘llanmayapti. Ayniqsa, shaxsiy



yo'zishmalar va maxfiy ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hujjatlarni olishda shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi buzilishi xavfi saqlanib qolmoqda.

Ekspertiza samaradorligi: Sud-texnik va pocherkshunoslik (kalligrafik) ekspertizasi yozma dalilni soxtalashtirish holatlarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi, biroq ekspert xulosalarini tayinlash va baholashda sudlar mustaqilligini yanada oshirish lozim.

Qonunchilik va amaliyotni takomillashtirish bo'yicha takliflar:

Yuqoridagi xulosalarga asoslanib, yozma dalillar institutining samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi ilmiy takliflar ilgari suriladi:

Elektron dalillar qoidalarini aniqlashtirish: Protsessual kodekslarga (FPK, IPK) elektron dalillarni rasmiylashtirish, taqdim etish va baholash tartibi bo'yicha alohida bo'lim (yoki bob) kiritish taklif etiladi. Xususan, mobil ilovalar va elektron xabarlarni server ma'lumotlari asosida haqiqiy deb tan olish mexanizmlari qonuniy kuchga ega bo'lishi kerak. Notariusning elektron dalillarni ta'minlash vakolatini kengaytirish: Sudga qadar dalillarni ta'minlash instituti doirasida notariuslarga elektron pochta xatlari, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalar va messenjerlardagi yozishmalarni tekshirish va ularning protokolini (dalilning mavjudligini tasdiqlovchi hujjat) tuzish bo'yicha aniq vakolatlar berish. Soxtalashtirishga qarshi kurashishning protsessual kuchi: Yozma dalilning soxtalashtirilganligi aniqlanganda, uning muallifiga nisbatan protsessual javobgarlik (masalan, sud xarajatlarini to'liq zimmasiga yuklash) choralarini kuchaytirish lozim.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Protsessual Kodeksi (Yangi tahrir).
3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy Protsessual Kodeksi (Yangi tahrir).
4. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining ayrim toifadagi ishlar bo'yicha qarorlari (yozma dalillarga oid qismi).
7. G'afurov Z. U., Fuqarolik protsessual huquqi. Darslik. – Toshkent: Adolat, 2022.
8. Saydaliyev S. X., Isbotlash nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. – Toshkent: TDYUU, 2021.
9. Karimov M. O., Protsessual huquqda elektron dalillar. Ilmiy-amaliy qo'llanma. – Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2023.